

АЛТЕРНАТИВАТА В ИСТОРИЯТА

АКО ИМАШЕ „АКО” В БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

Иван Илчев

Когато преди година предложих на уважаемата колегия темата „Алтернативна история”¹ и не предполагах, че с течение на времето, донякъде задкулисно – поне за мен – щото си бях тръгнал по-рано – тя така ще обрасне с отсенки и доуточнявания, така ще се промени и то не в подробностите, а в същността си, че и родната й майка няма да я познае. Във всеки случай, аз самият не я познах в темата на нашия семинар. И тъй като не бях разбрал за предложените промени, а пребивавах в увереността, че тя си остава такава, каквато бе в края на юни 2004 г., то и моята разработка е съобразена с първоначалното предложение.

За какво си мислех, ще видите в това, което раздавам². За съжаление, причини чисто организационни, да не споменавам мръсната дума материални, не ми позволиха да отпечатам достатъчен брой екземпляри, та всеки да има възможност да критикува и да се подсмивва на наивността ми.

Но нека да изложа сега съображенията, които ме накараха преди година да се изстъпя пред вас.

През XVII в. философът и природоведец, както би казал небезизвестният сред нас Пиер Ряпов, Йоаким фон Лайбниц издигна идеята, че живеем в „най-добрия от всички възможни светове”.

Вярно, че Волтер в своя „Кандид” опита да осмее, обругае или принизи идеята му до това, което Бахтин наричаше „телесна долница”. На него тя може и да не му харесваше. Историците, възпитани в духа на хегелианството, я прегърнаха с любовна страст. Даваше им възможност да представят ограничените си познания за конкретно явление от миналото, като продукт неизменен и затова подходящ за изследване в едва ли не чистото лабораторно обкръжение на вече станалото, на извършеното, на непроменящото се. Нищо по-чуждо за ума на историка от азбукито на химика или физика, който в своето изследване променя параметрите на средата, за да види как ще реагира обектът, как ще се променя самият той и какви промени ще въведе на свой ред в своето обкръжение.

През последните петнадесетина години условията се промениха. Надолу с главата в калта бяха запокитени правоверните историци марксисти. Някои си останаха там. Други изплуваха. С цената на отказа от много от истините, които бяха поддържали в писанията си ако не винаги и в душите си. С други думи, развенчан бе или поне не е модно да не признаваш, че не е развенчан марксизмът. Но не е развенчан историческият детерминизъм. А той е в основата му. И бившите марксисти, и техните обвинители, не го подложиха и за миг на съмнение. Своего рода извор на спокойствие, тотемеен стълб, окичен със символите на връзката ни с миналото, което ни дава спокойствие в сегашното.

Диктумът, че в историята „ако” не съществува, е основна теза в историческото образование, втъпявана още на първокурсниците, която поне доскоро не беше подлагана на съмнение. Или по-скоро, съмненията в нея бяха третираны извисоко като лаицизъм, непознаване на свещените правила на историческото изследване, профанизиране или казано по-точно, опростачване на високата алабастрова кула на науката ни. Реалността, или това, което признаваме като реалност, ни е впримчила, хванала ни е за гушата, поставила ни е наочниците на безалтернативността и ние сме се вкопчили в нея с напразна надежда за познаваемостта й, за свеждането й до основни

правила, които биха могли да бъдат поставени по лавиците на историческото моделиране, да бъдат надеждно затворени в затръшнатите чекмеджета на историческия процес. Смъртоносно сериозно се отнасяме към предмета на заниманията си. Изсушаваме го. Хербаризираме го.

Заслужава ли подобно отношение историята?

Не мисля.

Все ми се струва, че тя е по-интересна, по-пълнокръвна, по-изпълнена с неизвестност, с неосъществени се вероятности, от представата ни за нея. Дали сериозността, с която боравим с нея има връзка с националната психология, с почитта ни към миналото, преминала в пиетет, в религиозно преклонение, което не позволява и сянка от усмивка да набърчи лицето ни. Защо никога не се нахилваме, когато говорим за миналото си? Трагично било. Е, било е, но сме оцелели, тук сме, има ни. А други народи, подавали толкова много надежди, останаха само исторически спомен. Къде е българската хумористична книга за османското владичество, и то книга, в която няма да осмеем турците, а себе си, нас самите, хъшовете, например, защо не и Левски. Няма я сред историците. Няма я и сред писателите ни. Къде при нас се е появила книга като „Фатерланд“, която да представя Европа при победата на национал-социализма?

По-близък ни е Айзък Азимов с неговата „Фондация“, която ни позволява да прекрояваме бъдещето. С научни методи, разбира се.

А миналото? Опасяваме се от основателността на страховете на Джордж Оруел. Дали пък безсъзнателно не вярваме във фразата, че който владее миналото, владее бъдещето? И за това не искаме да го изпуснем от ръцете си. Искामе да го контролираме. Безалтернативно.

Защо французите умеят да се забавляват, да се подсмивват на историческите си герои, да оплакват злощастната съдба на Орлеанската дева, но и убийствено да подиграват обръгналата ѝ девственост. Англичаните също го умеят, италианците го умеят, ние не. Вярно имаше един-два опита – на Николай Генчев да речем. Постановката на Александър Морфов на „Хъшовете“ на Вазов. За сега не са убедителни. Но първите опити рядко са убедителни.

Оплакваме се, че интересът към историята чезне. Дали е вярно? Че как няма да чезне, когато каканижем едни и същи слова, едни и същи ситуации, едни и същи резултати. Не ви ли е скучно? На мен поне ми е скучно.

Дали пък не чезне интересът към „нашата история“. Това, което повечето от нас, събрани в тази зала, броят за истинската „история“, история с главна буква. Виждаме, че интересът към това, което наричам „чалгаджийска история“ е огромен. Та и събитията от преди два дни доказаха, че след като ние не можем да сложим акцентите в историята си там, където трябва, след като не умеем да я съживим, ще се намерят хора, които ще изпълнят нашата скучна версия с емоция, ще я мачкат, ще я префасонират, ще я нагодят съобразно интересите си като инструмент, като стълба във възкачването си към властта. Думата ми е за успеха на „Атака“ в парламентарните избори. „Атака“, чийто водач в последния си митинг диреше пример за подражание в поведението на предците ни пред одринските табии през 1913 г.

Защо се движим като мравки, по едни и същи дълбоко вдълбани пътечки, без да вдигнем поглед. И въздигаме в закон собствената си неспособност да погледнем отвисоко и да видим, че земята е образдена с пътища, които можеш да поемеш – кеф ти на изток, кеф ти на запад.

Всъщност, дори ако се вгледаме в нашата история само, не е трудно да видим случаи, когато развитието на нацията ни, а понякога и това на околните, та и на цяла Европа е могло да тръгне по съвсем друг път. Нека само да изброя няколко от тях.

Какво щеше да стане ако Сигизмунд Люксембургски бе поел на поход не през 1396 г., когато Османската империя бе на върха на мощта си. Какво щеше да стане ако кръстоносците бяха поели към Балканите някъде през 1403-1408 г., когато наследниците на разгромения в битката при Анкара Баязид се бяха вкопчили в яростна борба за кокала на наследството му, когато бяха застлали Румелия с трупове на привърженици и противници. Шансът поне, за промяна на съдбата на европейските владения на империята, щеше да бъде много по-значителен.

Каква щеше да е историческата съдба на Балканите ако на 29 юни 1913 г. нашите държавници се бяха показали по-устойчиви психически и не бяха позволили мегаломанските амбиции на Фердинанд да поведат народа ни към крах. България, опряла на две морета. България със значително пристанище в Кавала – съперник на Солун. България, осъществила в немалка степен националните си амбиции, за разлика от Сърбия и Гърция. България, чиито услуги, чиято подкрепа и чиито неутралитет те щяха да плащат скъпо и прескъпо при идни кризи.

Каква щеше да е историческата съдба дори не само на България, а и на континента, ако през есента на 1915 г. София бе подкрепила затиснатите на тесния Галиполски полуостров съгласенски войски. Шансът на турците да опазят Цариград бе минимален. И те самите го знаеха.

Какво щеше да означава падането му?

Задържане на сърбите във войната като дразнещ елемент на южния фланг на Австрия.

Победа на просъгласенския курс на Румъния и отваряне на нов фронт срещу Виена.

Победа на венизелистите в Гърция.

И най-важното – безпрепятствено снабдяване на русите с оръжие. Руските поражения щяха да намалее. Общественото недоволство също. Голямата война щеше да свърши по-скоро. Дали щеше да избухне революция? Или дали щеше да приеме формата, в която я знаем? И оттук, как щеше да се развие цялата европейска, а защо не и световна история през ХХ в? Че марксизмът, в неговия ленинско-сталински вариант победи само в една страна. И то с огромни усилия, благодарение на подценяването му в началото, благодарение на умората на победителките от прекалено дългата война.

Каква щеше да е обществената политическа психология в България ако Военният отдел на ЦК на БКП не бе взривил църквата „Св. Неделя“ през април 1925 г. и не бе дал повод на крайно десните не само да продължат, но и да засилят кървавите политически насилия, наченати от проф. Ал. Цанков през лятото на 1923 г.?

А какво щеше да стане ако Чърчил все пак бе намерил сили да направи лелеяния от него десант в Беломорска Тракия в края на войната и цар Борис III не си бе отишъл преждевременно? Имаше шансове да се очаква италиански вариант на развитието на събитията. Че у нас имаше дори по-малко немски войски отколкото в Италия на Мусолини? Щеше ли Сталин да рискува стълкновение с жизнено важните за него тогава съюзници заради съмнителни придобивки в Югоизточна Европа, когато той се интересуваше преди всичко от Централна Европа и Полша. Не бе ли възможно и в България да се примири с финландски или австрийски вариант?

Та в контекста на тези въпроси е и ироничният юбилеен лист, който ви предлагам. Та действително кое ни пречи да смятаме, че Източна Румелия не можеше да оцелее като самостоятелна държавица Тракия? Можеше, при определена ситуация да се развие така, както се бяха развили други автономни области – Ливан например, който никога в историята си не е имал специфичен облик. Но оцеля – въпреки различните народи, които живеят там, въпреки различните религии и култури. Така смятаха носталгично, някои от свалените през есента на 1885 г. държавници. Та с

какво щеше да е по-лоша една независима Тракия? Държава, по-голяма от сегашните Словения или Македония, да не говорим за един Люксембург или една Исландия, чието право на самостоятелно съществуване никой и не подлага на съмнение.

Каква е ползата от тези въпроси. За мен лично възможността да погледнем към историята от ъгъл, който досега не сме вземали предвид. Нека да дам само два-три примера. Никога не сме сравнявали насоката на търговските потоци на северна България да речем и на южна и ролята на държавата след Освобождението при пренасочването или утвърждаването им?

Не сме изследвали какво е било отношението на възрожденците, възвели източното наречие в ипостаса му на литературен български език към опитите на тези от запад, да запазят стойностите на своя говор в общонационалния.

Не сме достатъчно убедителни при изследване на механизма на вземане на политически решения.

И най-важното поставянето на подобни въпроси ще ни позволи едно по-разкрепостено отношение към нашата история, което може да доведе до неочаквани изводи.

IF THERE WAS AN “IF” IN THE BULGARIAN HISTORIOGRAPHY

Ivan Ilchev

Summary

ACCORDING TO THE AUTHOR, CONDITIONS IN BULGARIAN HISTORIOGRAPHY IN THE LAST 15 YEARS HAVE CHANGED SIGNIFICANTLY. THE ORTHODOX MARXIST HISTORIANS WERE PITCHED IN THE MUD. SOME ARE STILL THERE. OTHERS HAVE COME OUT. PAYING THE PRICE WITH THE REJECTION FROM THE TRUTHS WHICH THEY SUPPORTED IN THEIR PREVIOUS WRITINGS THOUGH MAY BE NOT ALWAYS IN THEIR HEARTS. WITH OTHER WORDS MARXISM WAS DETHRONED OR AT LEAST IT IS NOT FASHIONABLE TO CLAIM IT WASN'T. HOWEVER THE HISTORICAL DETERMINISM HASN'T BEEN DETHRONED THOUGH IT CONSTITUTES ITS VERY BASIS. BOTH FORMER MARXISTS AND THEIR PROSECUTORS DID NOT QUESTION IT. IT REMAINED A KIND OF SOURCE OF TRANQUILLITY, A TOTEM COLUMN DECORATED WITH THE SYMBOLS OF OUR LINK TO THE PAST, WHICH GIVES US REASSURANCE IN THE PRESENT DAYS. THE POSTULATE THAT THERE IS NO “IF” IN HISTORY TAKES A CENTRAL PLACE IN OUR HISTORY EDUCATION IMBUED TO FIRST-YEAR STUDENTS AND NOT QUESTIONED UNTIL RECENTLY. OR RATHER DOUBTS IN IT WERE TREATED AS LACK OF PROFESSIONALISM AND OF KNOWLEDGE OF THE SACRED RULES OF HISTORY RESEARCH, A VULGAR APPROACH TOWARDS THE HIGH ALABASTER TOWER OF HISTORY SCIENCE. REALITY OR AT LEAST WHAT WE RECOGNIZE AS REALITY HAS HARNESSSED US, HAS CAUGHT US BY THE NECK AND THROUGH OUR GLASSES WE ARE NOT ABLE TO SEE THE ALTERNATIVES AND WE HAVE STUCKED TO IT HOPING IN VAIN TO REACH THE COGNOSCIBILITY OF THE REALITY AND TO STRUCTURE IT TO A FEW MAIN RULES WHICH WE CAN ARRANGE ON THE SHELVES OF HISTORY SCULPTURING, TO CLOSE THEM SAFELY IN THE CUPBOARDS OF THE HISTORY PROCESS. INDEED THE BULGARIAN HISTORIANS ADOPT A DEADLY SERIOUS APPROACH TOWARDS THE SUBJECT OF THEIR STUDIES WHICH THEY DRY UP AND MAKE IT AS A HERBARIUM.

IN THE END OF THE TEXT IVAN ILCHEV HAS ATTACHED A COPY OF HIS ALTERNATIVE NEWSPAPER DEDICATED TO “THE 120TH ANNIVERSARY OF THE FAILURE OF THE HELLISH PLOT OF ZAHARY STOYANOV AND HIS GANG” OR

WITH OTHER WORDS THE VERSION IF THE BULGARIAN UNIFICATION WAS NOT SUCCESSFUL.

БЕЛЕЖКИ:

¹ Текстът бе прочетен като доклад в рамките на провела се от 27 юни до 2 юли 2005 г. във Варна конференция на тема „Обществото – XX век. Времена, ценности, промени. Историческото образование. /Алтернативата в историята/” – бел. ред.

² Алтернативният „юбилеен лист” „Новото начало”, който Иван Илчев е „посветил” на „120 години от провала на пъкления заговор на Захари Стоянов и неговата банда”, е приложен на линк:
http://www.anamnesis.info/yubileen_list_novoto_na4alo_Ivan_Il4ev.pdf